

Дијалекти српскога језика: истраживања, настава, књижевност 1

Зборник радова с међународног скупа
одржаног 11. и 12. априла 2014. године у Лесковцу

Уређивачки одбор:

др Радмила Жугић, научни саветник ■ *др Јордана Марковић*, редовни професор ■ *др Веселинка Лаброска*, редовни професор (Македонија) ■ *др Димитри Бело*, редовни професор (Албанија) ■ *др Миодраг Јовановић*, редовни професор (Црна Гора) ■ *др Михај Радан*, редовни професор (Румунија) ■ *др Надежда Јовић*, ванредни професор ■ *др Најда Иванова*, редовни професор (Бугарска) ■ *др Стана Смиљковић*, редовни професор ■ *др Сунчица Денић*, редовни професор ■ *др Тања Петровић*, ванредни професор (Словенија) ■ *Драган Радовић*, технички секретар Скупа

Уредник:
Радмила В. Жугић

Лесковачки културни центар ■
Педагошки факултет у Врању, Универзитет у Нишу

Лесковац – Врање
2016

Издавачи:
Лесковачки културни центар ■
Педагошки факултет у Врању, Универзитет у Нишу

За издаваче:
Сања Цонић
Сунчица Денић

Рецензенти:
Драга Бојовић ■ Михај Радан ■ Стана Смилковић ■
Сунчица Денић ■ Тања Петровић

Штампа:
Свен, Ниш
Тираж: 300

Публикација (ZbDSJ1.pdf) је доступна на следећим сајтовима:
<http://www.lkc.org.rs/index.php/izdavacki-program/zbornik>
<http://www.pfvr.ni.ac.rs/publikacije.php?oblast=249>

Текст је припремљен уз помоћ система за коришћење карактера ЗРЦола (ZRCola) (<http://ZRCola.zrc-sazu.si>), који је у Научноистраживачком центру САЗУ у Љубљани (<http://www.zrc-sazu.si>) развио Петер Вајс.

Садржај

- 9** *Недељко Богдановић*
Поздравна реч на отварању Скупа, Лесковац, 11. април 2014
- 13** *Радмила В. Жугић*
Уводна реч
- I**
- 19** *Радмила В. Жугић*
Брок као истраживач говора „најјужније Србије“
- II**
- 29** *Јордана С. Марковић*
Језик у делима Боре Станковића
- 39** *Даница Т. Андрејевић – Ана М. Андрејевић*
Поетска функција дијалекта у поезији Ратка Поповића
- 49** *Најда И. Иванова*
Путовање по Србији кроз поглед словеначког писца Антона Ашкерца (1856–1912): лингвистички аспекти имаголошке интерпретације
- 59** *Јелица Р. Стојановић*
Употреба инфинитива (и конкурентног средства *да* + презент) у Његошеву језику
- 77** *Драгомир Ј. Костић*
Књижевност старе или јужне Србије – особеност дијалекатског
- 91** *Димитар Б. Пандев*
Македонскиот дијалектен/народен јазик во македонската литература (во 19. и во првата половина на 20. век)
- 99** *Валентина Ц. Бондџолова*
Диалектите и диалектизмите в езика на съвременните меди
- 107** *Радмила В. Жугић*
Дијалекатски творбени елементи у песничком језику Власте Ценића

- 115** *Марина Ј. Шафер*
Анализа млађег икавског дијалекта у роману *Snaš Kata na mrginju*
Габријеле Диклић
- 125** *Драган В. Лилић*
Дијалекатска фразеологија у делу *Мана Лужничћи* Драгослава
Манића Форског
- 135** *Голуб М. Јашовић*
Анатомска лексика у збирци стихова *Купен петл* Драгана Радовића
- 145** *Марина М. Николић – Сања С. Алексић*
Дијалекат као језик романа *Лина тврђа од камена*
- 159** *Ана М. Јањушевић Оливери – Драгана И. Радовановић*
Функционалност дијалектизама у драми *Пелиново* Жарка
Команина
- 171** *Тања Ж. Антић – Гордана С. Драгин*
Село гори и тако кроз социолингвистички и културолошки окулар
- 181** *Сунчица М. Денић*
Народно песништво у *Речнику говора југа Србије* Момчила
Златановића
- 189** *Стана Љ. Смилковић*
Дијалекатско језичко наслеђе у народној песми јужне Србије
- 197** *Данијела М. Поповић*
Елементи усмених тужбалица и погребних обредних манифестација
у партизанским песмама
- 211** *Драгана С. Новаков*
Неке дијалекатске црте у тешањској *Епистолији* из XIX века
- 217** *Душан М. Благојевић*
Књижевноуметничке вредности комада *Наша работа* Сретена
Динића
- 221** *Радивоје М. Жугић*
Дијалекти у новинарству
- 229** *Милена М. Станковић*
Симболика родног звука у делу Радосава Стојановића
- III**
- 241** *Михај Н. Радан*
Последице вишевековног развоја периферних српских говора
на мултиетничком простору румунског Баната

- 257** *Предраг Р. Степановић*
Кратак преглед српских говора у Мађарској (Ранија испитивања српских дијалеката у Мађарској)
- 269** *Миљана-Радмила Ускату*
Допринос румунских и страних слависта истраживању српских банатских говора
- 275** *Владан З. Јовановић*
О актуелним променама у језичкој структури српског говора у Батањи (Мађарска) и очувању српског језика уопште из угла социолингвистике
- 285** *Миодраг В. Јовановић*
Говори дурмиторског краја у односу на норму савременог српског језика
- 303** *Гордана С. Драгин*
Иновације на прозодијском плану у српском језику
- 313** *Веселинка Т. Лаброска*
За некои морфосинтаксички промени во вратничко-полошките говори
- 319** *Милица ЈБ. Стојановић*
Полипрефигирани глаголи у говору тимочког краја
- 331** *Зоран М. Симић*
Конкурентност беспредлошког датива и генитива с предлогом *код* као формализаторā просторне адлативности у романијским говорима Старог Влаха
- 343** *Стефан Ж. Милосављевић*
Прилошка значења предлошко-падежних конструкција са предлогом *од* у говору младих у Лебану
- 355** *Саша А. Савић*
Енглески језик у свакодневној комуникацији младих у Власотинцу
- IV**
- 369** *Марина С. Јањић*
Афективне стратегије у настави акцената на подручју призренско-тимочког дијалекта
- 381** *Татјана Г. Трајковић*
Дијалекатско окружење и настава српског језика као нематерњег код Албанаца
- 393** *Бојана С. Милосављевић*
Однос стандардних и дијалекатских облика неких речи са гласом *х* у говору студената Учитељског факултета у Београду

- 403** *Јелена Д. Михајловић*
Усвајање нових знања из граматике учењем на погрешкама
- 415** *Биљана Р. Мичић*
Приче о речима (*Бучумике* Недељка Богдановића – могућност примене у настави лексикологије у трећем разреду средње школе)
- V**
- 423** *Надежда Д. Јовић*
О неким народним медицинским терминима у говорима југоисточне Србије
- 437** *Драга И. Бојовић*
Тумачења и перспективе семантизације фразеолошких јединица у дијалекатском рјечнику (са посебним освртом на сазнања у русистици)
- 447** *Наташа М. Миланов*
О семантичким дијалектицима на примеру фитонима
- 457** *Данијела С. Станић*
Називи за боје у неким призренско-тимочким говорима
- 465** *Dhimitri L. Bello – Merima H. Krijazi*
Славизми у албанском језику и њихов актуелни статус
- 473** *Јадранка Ж. Милошевић*
Клетве и благослови у долини Млаве са лингвистичког и етнолошког становишта
- VI**
- 483** *Жарко С. Бошњаковић*
Како би још могао изгледати дијалекатски текст
- 499** *Бранкица Ђ. Марковић*
Научни и културни значај дијалекатских текстова (Прилог грађи о пинтерском занату: село Буковац у Срему)
- 511** *Тања З. Милосављевић*
Рад Ане Плотњикове на етнолингвистичкој географији Јужних Словена
- 519** *Марија Р. Илић*
Вернакуларна аутентичност у српској дијалектологији: критичко преиспитивање
- 531** *Тања Ж. Петровић*
Дијалекат као перформанс

О актуелним променама у језичкој структури српског говора у Батањи (Мађарска) и очувању српског језика уопште из угла социолингвистике

*Владан З. Јовановић**

У раду су анализиране језичке црте српског говора у Батањи настале као резултат промена у језичкој структури услед утицаја несловенског језичког окружења. Уочено је да је интензитет промена у овом говору повезан са језичком компетенцијом билингвалних говорника. Сходно овоме, говор Срба у Батањи посматран је неодвојиво од социолингвистичких категорија, као што су узраст и образовање говорника, степен језичке компетенције, ставови о језику и идентитету, итд. Поред промена у језичкој структури, у раду су, претежно на примерима из лексике, изнете неке архаичне особине, које се са становишта савременог књижевнојезичког стања могу сматрати диференцијалним у погледу употребе.

Кључне речи: Говор, дијалекат, језичка структура, српски језик, социолингвистика, књижевни језик

0 Истраживање говора Срба у Мађарској има дубоке корене у српској филолошкој науци. Почети тога рада падају у време првих сакупљача народног језичког блага, почев од Вука С. Карацића, који је у свој *Српски рјечник* укључио и речи сакупљене од барањских Срба са простора данашње Мађарске (Радич – Милорадовић 2009: 153; Степановић 1994: 8). Од тада па све до данас говори Срба у Мађарској закупају пажњу домаћих лингвиста, у првом реду дијалектолога, као и истраживача других научних дисциплина: етнографа, етномузиколога, историчара и др.

Данашње појачано интересовање за српски етнички и језички простор у суседним несловенским земљама у којима Срби чине аутохтону националну мањину долази отуда што је њихов број веома опао у 20. веку, а време које је пред нама пуно је неизвесности у погледу њиховог опстанка као народа, па тако и самог српског језика. Српски језик или, уже, српски завичајни говор, као вид спољашње манифестације идентитета, изложен је снажним утицајима језика већинског народа. Сама чињеница да се говорници српског језика у Мађарској показују као говорници двају језика, са подједнаком или пак ограниченом компетенцијом у случају српског језика, сведочи о процесу повлачења мањинског пред доминантним језиком. Оваква језичка реалност упућује

Рад је настао у оквиру пројекта *Лингвистичка истраживања савременог српског језика и израда Речника српскохрватског књижевног и народног језика*, бр. 178009, који у целини финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

* vladjovanovic@hotmail.com; Институт за српски језик САНУ, Београд, Србија

на претпоставку да ће се дезинтеграција аутохтоних народних језичких црта, као и српског језика уопште прогресивно наставити у будућности. Због тога српски говори у Мађарској, као и у другим суседним несловенским земљама, све више постају социолингвистичка, а све мање дијалектолошка категорија (Милорадовић – Јовановић 2013).

Ово начелно становиште потврђује нам језичка ситуација у Батањи, градићу у којем смо организовано, са колегама етномузиколозима и етнографима, у јесен 2012. године прикупљали материјал за монографски опис говора и културе Срба који у њему живе. Батања се налази у југоисточној Мађарској, у области мађарског Поморишја, а у самом граду до данас је остао невелики број Срба, око 350-оро њих. До краја Првог светског рата у граду је живело преко три хиљаде Срба, али је после завршетка рата велики број Срба оптирао из града, као уосталом из целе тадашње Мађарске, из добропознатих историјских разлога. Мада је укупан број Срба у Батањи, као и у целој Мађарској, данас веома умањен, споменици духовне и материјалне културе, цркве и школе, православна вера, обичаји и језик и данас су снажно utkани у њихов национални идентитет. Српство је оно што они сами одмах истичу при непосредном упознавању и разговору.

1 Српски говор Батање први је пре нешто више од пола века забележио и описао П. Ивић, истакавши да је тај говор до тада био потпуно непознат науци (Ивић 1994: 33). Истраживањем српских и хрватских говора у Мађарској бавио се Предраг Степановић, професор на Филозофском факултету у Будимпешти (в. Степановић 1994, 2000), а у новије време говором Срба у Мађарској, а посебно овде истичемо говором Срба у Батањи, бавила се Софија Милорадовић (рођ. Ракић) (Ракић 1997). У Зборнику радова са научног скупа *Српски језик у Мађарској: стање и перспективе лингвистичких истраживања*, који се одржао крајем 2012. године у организацији Српског института у Будимпешти, у коауторском раду Милорадовић – Јовановић (2013) представљени су, поред осталог, најновији резултати истраживања говора Срба у Батањи.

Када је реч о студијама објављеним раније о говору Срба у Мађарској, примећено је да је пажња у првом реду усмерена на структуру говора, док се само спорадично, узгред помињу народна имена и верско опредељење појединих скупина, иако су то чиниоци који умногоме објашњавају одређене процесе у структури и развоју дијалекта и српског језика уопште (Радић – Милорадовић 2009: 154). У истом раду правилно је запажено да разлоге овоме треба тражити у нормама тадашње званичне сербокроатистике, а ми бисмо овоме додали и то да се разлози могу наћи и у природи тада водећег правца – структурализма, који је у први план истицао структуру и систем језика, док је друштвени контекст његове употребе углавном остајао изван лингвистичке анализе.

2 Структурне особине батањског говора које су забележене и описане у поменутих радовима углавном потврђује и наша најновија грађа са терена. Не желећи да их овде појединачно описујемо, поменућемо само неке најтипичније и

најопштије црте на основу којих се може сагледати замах промена у структури овог говора.¹¹

Иако је говор Батање до данас задржао у основи физиономију говора шумедијско-војвођанског дијалекта, у овом говору уочавају се промене на свим нивоима језичке структуре, али су најочигледније у систему гласова и акцента, као и у синтакси падежа и синтакси реченице.

Када је реч о акцентима, силазни акценти у овом говору могу се јавити и ван првог слога: кад су *отџили, корџнџам, откџо* итд. Вероватно под утицајем мађарске прозодије, јављају се дужине у примерима *џџка Жџвџ, шкџлџ, слџкџли*, а мађарски утицај испољава се и у тенденцији акцентовања првог слога и скраћивања квантитета у неким речима: *мџшовити* (бракови), *дџбосхар, нџправили, нџступају* итд.

Консонанти *ћ* и *ђ* изговарају се као палатални пловиви, налик мађарском изговору ових гласова: *брџћа, џмађе, кџћерка, Мађар* (са продуженим изговором *ђ*), *се прџђе, рџђакиња*; као палатални глас изговара се сонант *л* у примерима: *шкџл'а, сл'џва, пл'џти, сл'џди, мл'џди*. Умекшан изговор има и консонант *ч*: *Чџнад, Чџрнојевић, Мати ми се ч'џни* итд.

У синтакси српског говора Батање вероватно су најупечатљивије следеће особине: а) синкретизам падежа правца и падежа места – *овде у Батању се сваке године организује хор; у Овче Поље добили земљу; нема у Србију; с Видицког сам био у Секрешфердвар; ја нисам био у задругу; у Нови Сад има кћер Олгу; у Базел сам био; И он је у мировину; Ово је тетка Видо што у Батању је учила и мене и сина; Брат најмлађи је у Сентандреју; Моја девојчица ради у дућан; у Батању има само Пинк итд.*; б) повратна речца се долази после негиране – *Не се здраво становало; Не се шије на Видовдан*; в) поред облика футура, будуће време се у овом говору може исказати обликом презента свршених глагола: *сутра дође шогорица* (тј. сутра ће доћи шогорица), *после изложбе се пређе у цркву* (тј. после изложбе прећи ће се у цркву); г) изоставља се лична заменица у функцији субјекта, или се успоставља ред речи неуобичајен за српски језик:¹² *ко је ишо у цркву, су га избачили* [из партије]; *ђу Вам дати ту књигу да прочитате*; д) везник *да* умеће се између скраћеног облика помоћног глагола *хтети* и инфинитива: *ће да бит више Румуни него Срби* (тј. биће више Румуна него Срба), итд.

Када је реч о категорији бројева, приметили смо да се у говору Батање добро чува употреба збирних бројева у граматичкој множини и промена овог броја по падежима – *Са тројим знам само српски да се разговарам*, као и конгруирање броја у функцији субјекта (у саставу синтагме или самостално) са глаголом у предикату у роду и броју: *Они су били десетори* [у кући], *Ондак су дошли троји* [жандари], *Троји су тамо* [на слици] итд. Ова особина српског

¹¹ О појединачним цртама на различитим нивоима језичке структуре писано је у Милорадовић – Јовановић 2013.

¹² П. Ивић (1994: 45) и П. Степановић сматрају да се овакав распоред енклитика може објаснити румунским утицајем. Проф. Степановић посебно наглашава да је ову језичку црту забележио само у Чанаду и Батањи (в. текст П. Степановића у овом зборнику).

језика данас је ретка у савременом књижевном језику, односно ограничена је најчешће само на случајеве употребе ових облика уз именице *pluralia tantum* (четвора врата, двоје наочаре). Међутим, у језику књижевности и у језику добрих писаца који су неговали леп књижевни стил таквих примера има доста: Две су жене а једна је девојка, и њу просе *двоју просиоци* (НПр Вук, РСАНУ); Балкански ратови, кажемо, донели су сјајне победе *над двојим непријатељи-ма*, чаша поноса била је пуна, задовољство безмерно, освета Косова слатка (Секулић 2003, 276), а наслов једног есеја И. Секулић гласи *Чудан сусрет двојих писаца*, затим пример – Онда се прича како су се срели *двоју сватови* и побили се (Трифк. С. и В. 1, РСАНУ) итд.

3 Познато је да сви периферни говори, међу које спада и батањски, добро чувају архаичну лексику, а лексички архаизми су, између осталог, „од непроцењивог значаја при реконструкцији лексичког фонда из прошлих времена“ (Милорадовић – Јовановић 2013). У говору Батање посебну пажњу привлаче архаизми домаћег, словенског порекла, затим турцизми, хунгаризми, као и друге мање обичне речи са становишта савременог књижевнојезичког стања. Већина тих речи и данас постоји у српским говорима на широкој језичкој територији, при чему се тешко може пронаћи нека за коју би се могло казати да је локално или ускорегионално маркирана. Стога ћемо овде по азбучном реду издвојити оне речи које би се могле сматрати диференцијалним према општеупотребном лексичком фонду савременог српског језика:¹³¹ *авлија*, *ајде* ‘узвик за дозивање’ – *Ајде*, *Јоване!*, *аренда* ‘закуп’ – *Дао сам [земљу] под аренду*, *бајча* и *баишча* ‘башта’, *бајрак* ‘застава’, *бећар* ‘најамни радник, надничар’, *бири* ‘кафана’, *бодар* ‘просјак’, *буклијаш* ‘онај који иде са буклијом и позива сватове’, *воља* прил. ‘некад’ – *Воља кад није требало [пасош за путовање у Румунију]*; *Воља кад су правиле госпође [хлеб]*, *вршити* (петак) ‘постити (петком)’ – *Ја петак вршим*. Највише сас водом кувам, *гледа* ‘гледа, посматра’, *господин* ‘(при ословљавању, говорењу у 3. лицу) свештеник високог достојанства, прота’, *дваред* ‘двапут’ – *Дваред су пекли ракију*; *девојка* и *девојчица* ‘кћер’ – *Моја девојчица ради у дућан*, *диванити* ‘разговарати’, *донети* ‘довести кога (превозним средством)’ – *На каруце ... су га донели*, *Он је ову децу донео*; *држати* ‘поштовати (свеца, славу)’, *дрнка* (на тамбуру) ‘свира помало (на тамбури)’, *дубар* ‘зид’, *дунђер* ‘дрводеља, тесар’, *дућан* ‘радња, продавница’ – *Вино је из дућана, није наше*; *здраво* ‘много’ – *Здраво су ме помагали*, *иштѐм* ‘тражим, молим’, *јо* мађ. потврдна речца ‘да’, *канда* ‘као да’, *катана* ‘војник’, *катанија* ‘касарна’, *коринђа* ‘иде од куће до куће по селу уочи Божића и пева пригодне песме, тражећи од домаћина јело, пиће или новац’, *мака* ‘хипокористик од мама; исп. матика’ – *Макина сестра и муж*;

¹³¹ Издвојене речи акцентоване су према дијалекатском материјалу, с тим што је акценат стављен или на одредничку реч – у случајевима када није дат контекст, а одредничка реч се поклапа са обликом употребљеним у материјалу – или је дат код облика речи у контексту којим се илуструје њена употреба. Тамо где нисмо били сигурни, акценат нисмо дали.

макар ‘иако’ – Макар су били Срби родитељи, а он није научио српски; *малко* ‘у малој количини, веома мало’, *маћика* ‘мати, мамица’, *мирдовина* ‘пензија’, *дособито* ‘посебно, нарочито’, *наворе* мн. ‘освећен хлеб (у комадићима, коцкицама) који се у православној цркви дели верницима после литургије, нафора’, *нездраво* ‘у невеликом броју, мало, незнатно’, *дбашка* ‘други’ – [Градске песме] нису имале обашка назив; *однети* (некога) ‘повести са собом некуда’ – Руси су ... однели Србе; Мог оца нису однели у рат; *одрастити* а. ‘завршити раст, развој, порастити’ – Тамо сам одрастила; б. ‘(некога) одгајити, однеговати, васпитати’ – Он [очух] ме је после одрастио; Мати је умрла рано и отац их је одрастио; *дндак*, *пѣнцер* ‘прозор’; *писати (се)* ‘пријавити (се) (негде за нешто)’ – Ко хоће да иде у Југославију, да се пише; *помалко* ‘у малој количини, врло мало’; *нопа* ‘поп, свештеник’; *прѣтити* (новце) ‘послати (новац)’; *рѣд* ‘пута’ (*два-три реди*), *рѣголовати* ‘копати, риљати дубоко’; *рѣд* ‘рођак’; *рѣкнула* (јуница) ‘навалила, нагрнула’, *саде* ‘сада’, *свѣко из катѣније* ‘одслужио војни рок’, *седети* ‘бити смештен, боравити, обитавати’ – Па су седели Словаци код Срба [тј. били део српске општинске заједнице], *сѣрсам* ‘коњска опрема’, *скрљила* ‘сломила, поломила’, *слѣвѣнски* ‘који се односи на Словаке, словачки’, *сѣкак* ‘улица’, *Срба* (са ген. са предлогом *код*) *код Србе* ‘код Срба’, *Србљен*, *Србљин*, *Србљи*, *среда* ‘средина’ – Где је Ваш деда [на фотографији]? – Он на срѣди, *суферѣни* ‘нарочита старинска огрлица од ниске дуката (данас се носи око врата уз народну ношњу)’, *таѣнча* ‘дира, задиркује’, *тек* ‘само’, *тѣтак* ‘теча’, *триред* ‘трипут’ – Триред смо ишли око цркве, *таѣчио* ‘преводио (са једног језика на други)’, *ћѣприја* ‘мост’, *ѣмрели* у значењу ‘погинули’, (*х*)*одити* ‘редовно одлазити некуда (нпр. у цркву), похађати (школу)’ – Ја ... сам хѣдио у школу, *чѣкота* ‘струк, трс винове лозе, грм винове лозе на једном корену’, *шѣгор* ‘шурак; пашеног; зет’, *шѣгѣрица* ‘свастика; шурњаја’, итд.

4 Импулси промена у српском говору Батање могу се потражити у два главна извора. Један је српски књижевни или стандардни језик, чије се основе стичу у Српској школи у Батањи, будући да се на њему одвија настава из главних предмета, а, на крају крајева, са овим стандардом поједини Срби у Батањи сусрећу се путем електронских медија који долазе из Србије. Други импулс промена, свакако много јачи и далекосежнији, долази из већинског инојезичког окружења – мађарског.

Према најновијим испитивањима говора на терену српски језик се данас само у понеким породицама у Батањи активно употребљава у свакодневној комуникацији, и то најчешће унутар породице и најближег родбинског круга. У погледу језичке компетенције, говорници старије генерације – коју чине они рођени 20-их и 30-их година прошлога века – најбољи су носиоци српског језика, а самим тим и локалног говора, односно дијалекта. Будући да је очување српског језика у Батањи у непосредној вези са питањем националног опстанка и верске самосвести, разговор са Србима у Батањи спонтано је наметнуо и ове теме. Садржај тих разговора одражава социолингвистички кон-

текст српске језичке заједнице у Батањи данас. Добијени материјал показује да виталност српског говора, као и српског језика уопште у Батањи зависи од његове употребе у основној, комуникацијској сврси и од школовања на матерњем српском језику.

Српски језик и свакодневна комуникација

Старија генерација информатора компетентно влада српским језиком, а њиме се, поред мађарског, служи и у свакодневној комуникацији. Комуникација на српском језику одвија се у кругу породице, родбине и пријатеља, као и уопште међу истојезичним говорницима. Реч је о генерацији Срба који су свој матерњи српски језик усвојили у окриљу породичног дома и њиме се служили у свим сферама живота. Њихов српски језик имао је, поред основне, комуникацијске, и друге важне функције: когнитивну функцију, јер су помоћу матерњег српског језика сазнавали свет око себе и усвајали нова знања, затим културну, која се огледа у бележењу и преношењу догађаја, предања, писаном стваралаштву на матерњем српском језику и сл., те симболичку функцију, зато што је преношењем језика са генерације на генерацију, уз очување верске и националне самосвести, српски језик повезивао чланове друштвене заједнице унутар јединственог српског идентитета.¹⁴¹ О томе сведоче бројни искази наших информатора.

На питање који је језик био први који су научили и којим су се служили, старији информатори са којима смо разговарали имају сличне одговоре:

Отац и мама су ми били Срби. Па моја мама Смиљана Мојсић била. Бака Симолтић – па то су сви Срби били ... Увек српски смо диванили ... Многи људи овде су знали српски да говоре, ипак и читати многи нису знали јер нису имали прилике (МБ);

На српском, тек српски; Ја кад сам био мали, ја сам ишао у грађанску школу, и све сам пао [...] пет предмета, [јер] нисам знао мађарски да говорим; Нисам знао [мађарски], само српски смо говорили (ПВ);

Само српски се говорило [у кући] – иако је очух био полурумун! ... Не, апсолутно, само српски се говорило ... Па и он је тамо, кући су, јер је и његова мати је од Шевичови била, тако да само српски се разговарало свуда (ЈВ).

Старија генерација Срба и данас међусобно разговара на српском језику, али неретко са свима осталима, па чак и са својом децом и унучадима на мађарском: *Са тројим знам само српски да се разговарам, иначе мађарски. ... Тако, ако се састанемо с Маријолом, ш њоме, ш њоме и нећу да говорим тако мађарски – одма српски, с Тереском, с попадијом и с Богом – нема више! (ЈВ).*

Готово сви наши старији информатори, поред српског и мађарског језика, познају у већој или мањој мери и румунски језик. Познато је да је

¹⁴¹ Класификацију језичких функција преузели смо из Бугарски 1991: 27–29 и Кристал 1995: 10–13. О језичким функцијама из угла социолингвистике в. и у Радовановић 1986: 71–77.

још од 18. века било румунског језичког утицаја на српски говор Батање, који је био снажан барем колико и мађарски. Ово се може објаснити заједничком вероисповешћу Срба и Румуна, која је омогућавала мешовите бракове и асимилацију појединих породица (Ивић 1994: 48). О мешовитим браковима наш информатор П. Видицки каже: *Срби и Румуни су се некако мешали, а са Мађарима никако.*

О повлачењу српског језика у корист мађарског наши информатори изнели су своја мишљења. Већина њих сматра да се српски језик најчешће повлачио у породицама у којима је један од родитеља у мешовитом браку био носилац мађарског језика, као језика већине: *Кад су почели мешовити бракови [са Мађарима], ондак је [српски језик] почео да се заборавља* (ПВ) или *Моја жена [Мађарица] не зна српски, па сам мало заборавио* (Јов. В.), док мањи број сматра да искључиво од породице зависи то да ли ће српски језик пренети млађим генерацијама и сачувати од нестајања: *Ђура Станојев ... био јако добар лекар ... И жена му је Српкиња била Нада ... а син, он је Никола Станојев. Он већ не зна српски ... Макар су били Срби родитељи, а он није научио српски* (МБ).

Супериорност у употреби мађарског језика над српским језиком у Батањи огледа се у ситуацијама када говорници српског језика међусобно почну разговарати на мађарском чим је међу њима присутан неко ко није носилац српског језика. И ова чињеница представља један од узрока повлачења српског пред мађарским језиком, чак и у породицама и фамилијама у којима има и говорника српског језика: *Један је ... узео Мађарицу, друга се удала за Мађара ... Здравомо се ту промешали. Исто тако и са Румунима ... Ту највише сада мађарски [се говори] ... Ако има једна мађарица међу нас, ондак морамо [мађарски] – иначе само српски* (ЈВ).

Старији информатори сетно говоре о прошлим временима, што је и природно, а неретко сами изnose мишљења о узроцима отапања српске народности у већинску мађарску, као и њиховог српског језика. Углавном већина њих главни узрок види у иселјавању Срба и продаји имања, где се прекидају суседске и породичне везе, држање на окупу и у заједништву. О томе говори следећи исказ: *Па био је овај сокак [српски], ондак Српске цркве сокак, ондак овај други сокак, овде румунски сокак – ми тако кажемо овде у Батањи – ондак онамо Српске цркве с оне стране сокак, још и два – ту само Срби су живели. И сад једна-две куће ако има српске* (ЈВ).

О томе колико је пре Другог светског рата српско национално биће у Батањи још увек било свесно и прилично снажно говори и податак да међу предратном генерацијом Срба нема оних који не знају српски језик, односно локални говор Батање. Па чак и они који из одређених породичних разлога (најчешће ако је један родитељ био Мађар или Румун) нису похађали српску школу, они су одувек говорили српски језик. Ево сведочанства и о томе: *Ја нисам ходила у српску школу. [...] Мени није била слободна. Јел' мој деда, оцов отац, није дао у српску школу, него само у мађарску. Али ја знам да читам, да пишем* (ЈВ), а исти информатор потврдно одговара и на питање да ли зна српску ћирилицу.

Српски језик и школа

Када је о овој, старијој генерацији информатора реч, важно је истаћи то да они представљају последње изданке старе српске вероисповедне школе, у којој су се организовано, системски, под окриљем Српске православне цркве неговали веронаука и светосавље, самим тим и брига о српском језику. Поред српског језика на коме се одвијала настава из свих школских предмета, у српској вероисповедној школи, какве су до краја пете деценије прошлог века биле све српске школе на простору Мађарске, ђаци су се сусретали и са црквенословенским језиком кроз учење молитава и појање богослужбених песама. Црквенословенски језик и данас наши информатори поимају као део српског језичког, верског и народносног корпуса, којем и сами припадају.

На основу исказа старијих информатора, као и спонтаног разговора са млађом генерацијом батањских Срба, примећено је да су послератне генерације Срба у све већем броју почеле похађати мађарску школу, која је и сама, попут српске школе, битно променила некадашњи васпитно-образовни карактер. Такође, у исто време српска Црква изгубила је надлежност над српском школом, па је новоуспостављено тзв. грађанско школство, по којем су из школских програма искључени предмети верске наставе, очигледно убрзало процес асимилације Срба.

Православна вероисповест, српски језик и обичаји међу Србима у Батањи представљају главна обележја њихове народности и идентитета. Међутим, у послератним деценијама у време тоталитарне комунистичке владавине ове споне биле су насилно прекидане. Данашње искуство показује нам да се насилно кидање ових веза одразило и на сам српски језик, који се све више повлачио пред доминантним мађарским. Бринући о вери, српске црквене власти до пре рата организовано су се старале о образовању српске деце на матерњем српском језику, па је, у том смислу, брига о вери и брига о језику била не само институционална кроз органе Српске православне цркве, већ је она била и једна узвишена, племенита дужност њених настојатеља. О томе колико је за Цркву било важно да сваки њен верник добије право на образовање о својој вери и право на њено исповедање на матерњем српском језику говори и податак добијен од информатора да су предратне генерације ђака које су похађале мађарску школу, а то су најчешће била деца православне вероисповести из мешовитих бракова, такође добијали часове веронауке на српском језику од православног српског вероучитеља. На тај начин и они су остајали у кругу српске вере, језика и традиције.

Имајући у виду садашње стање српске језичке заједнице у Батањи, у којој је све мање изворних говорника српског језика, а са њима и број декларисаних Срба, сматрамо да је некадашње инсистирање српских просветних посленика на јединству вере, језика и нације било један од начина да се одупру асимилацији – не само језичкој, већ и етничкој. У казивањима информатора често се износи временска паралела између прошлости и садашњости, у којој се лако може разазнати узрочно-последични однос о којем говоримо: Колико траје служба у цркви? – *Сат – сат и фрталъ ... Па шта да нам држи*

господин! ... Тамо смо казали шта да држи једној жени ил' једним човеку. Пре кад је било много, два – два и по сата се држало служба. Ондак су били много лепи појци. – Има ли од деце појаца данас? – Не. Кад је Божић или ти Ускрс, ондак дођу из школе двоје-троје и читају Апостол – иначе нема (ЈВ).

5 Материјал који смо за ово истраживање прегледали и обрадили показује да говор Срба у Батањи у главним цртама и даље чува особине војвођанско-шумадијског дијалекта. Промене које се дешавају у фонетици, прозодији и синтакси претежно су настале под утицајем мађарског језика и знатно су присутније код говорника са слабијом говорном компетенцијом српског језика. Због тога се питање дијалекта у Батањи не може анализирати неодвојиво од социолингвистичких категорија, као што су узраст и образовање, билингвизам, друштвени контекст, говорна ситуација итд. Полазећи од ових чињеница, сматрамо да ће говор Срба у Батањи, као и другде у Мађарској у будућности све више бити предмет социолингвистичких, а све мање класичних дијалектолошких истраживања.

Литература

- Бугарски 1991: Ranko Bugarski, *Uvod u opštu lingvistiku*, Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva – Novi Sad: Zavod za izdavanje udžbenika.
- Ивић 1994: Павле Ивић, О српском говору у Батањи, *Јужнословенски филолог* (Београд) L, 33–49.
- Кристал 1995: Dejvid Kristal, *Kembrička enciklopedija jezika* (priredili Boris Hlebec i dr.). Beograd: Nolit.
- Милорадовић – Јовановић 2013: Софија Милорадовић и Владан Јовановић, Српски језик у Мађарској – стање и перспектива дијалектолошких истраживања или Језик који нас је одржао, у: *Српски језик у Мађарској: стање и перспективе лингвистичких истраживања* – Српски институт (рад у штампи).
- Радић – Милорадовић 2009: Јованка Радић и Софија Милорадовић, Српски језик у контексту националних идентитета (Поводом српске мањине у Мађарској), *Јужнословенски филолог* LXV, Београд: 153–179.
- Радовановић 1986: Milorad Radovanović, *Sociolingvistika*, Novi Sad: Književna zajednica Novog Sada i Dnevnik Novi Sad.
- Ракић 1997: Sofija Rakić, Izveštaj o dijalektološkom istraživanju govora Batanje, *Studia Slavica Hungarica* (Budapest) 42, 89–98.
- РСАНУ: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, I–XIX, Београд: Српска академија наука и уметности.
- Секулић 2003: Исидора Секулић, *Језик и култура*, Нови Сад: Stylos.
- Степановић 1994: Предраг Степановић, *Говори Срба и Хрвата у Мађарској*, Горњи Милановац – Београд – Нови Сад.

Резюме

Об актуальных переменах в языковой структуре сербской речи в Батанье (Венгрия) и сохранении сербского языка с точки зрения социолингвистики*Владан З. Йованович*

В статье анализируются языковые особенности сербской речи в Батанье, которые получены как результат изменений в языковой структуре, под влиянием иноязычных окрестностей. Было отмечено, что изменения интенсивности связаны с языковой компетенции говорящих. Соответственно, речь просмотрена не отделено от социолингвистических категорий – возраста говорящих, их образования, уровня их языковой компетенции, личных отношений к языку и т.д. В дополнение к вопросам изменений в языковой структуре, в докладе представлены некоторые архаичные черты на лексическом уровне.

Ключевые слова: речь, диалект, языковая структура, сербский язык, социолингвистика, литературный язык